

ВІДГУК

офіційного опонента – докторки юридичних наук, професорки,
завідувачки кафедри адміністративного права та судочинства

Західноукраїнського національного університету

Кравчук Мар'яни Юріївни

на дисертацію

Субот Надії Іванівни

на тему «Кримінологічні засади протидії контрабанді трансплантаційних
органів та інших анатомічних матеріалів людини»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок з планами відповідних галузей наук. Актуальність дисертаційного дослідження кримінологічних засад протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини зумовлена комплексом взаємопов'язаних факторів глобального та національного характеру. В умовах стрімкого розвитку трансплантаційної медицини та зростаючого дефіциту донорських органів спостерігається загострення проблеми нелегального обігу анатомічних матеріалів людини на міжнародному рівні. Україна, перебуваючи на перетині головних маршрутів контрабанди в Європі та маючи складну соціально-економічну ситуацію, стає потенційним джерелом нелегальних донорських органів, що створює серйозну загрозу національній безпеці та правам людини. Недосконалість чинного законодавства у сфері трансплантації, відсутність ефективних механізмів контролю за обігом донорських органів та неузгодженість дій правоохоронних органів різних країн створюють сприятливі умови для розвитку транснаціональної злочинності у цій сфері. Особливої гостроти проблема набуває в контексті збройного конфлікту, коли зростає кількість потенційних жертв нелегальної трансплантації, а також посилюються корупційні ризики в медичній сфері. Відсутність комплексних кримінологічних

досліджень специфіки контрабанди органів, зокрема її детермінант, особливостей організованих злочинних угруповань та методів їх протидії, унеможливує розробку ефективної стратегії запобігання цьому виду злочинності.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, ухвалених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року, Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки, ухваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року № 831-р; а також у межах науково-дослідних тем Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету «Концептуальні засади реформування системи правоохоронних органів в сучасних умовах трансформації нагляду і контролю щодо забезпечення економічної безпеки України» (номер державної реєстрації – 0120U100474), «Корупція в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови: оптимальна модель протидії» (номер державної реєстрації – 0124U000556), «Засади діяльності правоохоронних органів у сфері контролю за системою залучення і використання МТД: глобалізаційний вимір» (номер державної реєстрації – 0124U000635). Тему дисертації затверджено вченою радою Сумського державного університету (протокол № 5 від 11 листопада 2021 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає у тому, що у дисертації на підставі дослідження значної кількості законодавчих актів та літературних джерел сформульовані основні положення щодо кримінологічних засад протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини.

Мета дисертації полягає в комплексному дослідженні кримінологічних аспектів злочинності у сфері контрабанди трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини, а також розробленні науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення системи протидії цьому виду злочинності в Україні.

Для досягнення зазначеної мети в дисертаційному дослідженні досить **логічно було поставлено виконання наступних завдань**: охарактеризувати сучасний стан дослідження заходів запобігання злочинності у сфері контрабанди трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини; вивчити еволюцію злочинності у сфері контрабанди трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини; вивчити поняття та ознаки злочинності у сфері контрабанди трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини; дослідити стан злочинності у сфері контрабанди трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини у світовому середовищі; дослідити стан злочинності у сфері контрабанди трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини в Україні; надати кримінологічну характеристику особи, яка вчиняє контрабанду трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини; сформувати напрями вдосконалення національного законодавства у сфері протидії контрабанді трансплантаційних органів та анатомічних матеріалів; сформувати напрями підвищення ефективності міжнародної співпраці у сфері протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини; охарактеризувати особливості імплементації зарубіжного досвіду до системи заходів протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини в Україні.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять наукові праці фахівців у галузі філософії, теорії держави і права, кримінального права, кримінології, інших галузевих правових наук. Нормативною основою дослідження є Конституція України, кодифіковані нормативно-правові акти,

закони й підзаконні акти, норми яких прямо чи опосередковано торкаються питання кримінологічних засад протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини. Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять узагальнення практики діяльності правоохоронних органів, судових органів, довідкові видання, статистичні матеріали.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, що висуваються до такого виду робіт і наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Зміст дисертації свідчить про написання її українською мовою в науковому стилі.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є одним із перших комплексних досліджень кримінологічних засад протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини. Авторкою запропоновано низку положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, що відображають її особистий внесок у висвітлення досліджуваної проблеми.

Позитивно хотілося б відзначити висновки авторки щодо недостатньої уваги до правових аспектів посткримінальної поведінки в правничій науці, особливо у порівнянні з питаннями кваліфікації кримінальних правопорушень. Субот Н. І. влучно підкреслює, що ця проблема потребує комплексного підходу, оскільки неоднозначність практичних рішень часто призводить до помилок у правозастосуванні. Крім того, вказується на недостатнє висвітлення цього питання у судових роз'ясненнях, що робить тему посткримінальної поведінки надзвичайно актуальною для подальших досліджень та вдосконалення правової системи.

Заслуговує на особливу увагу й аналіз висновок Надії Іванівни щодо функціонування Єдиної державної інформаційної системи трансплантації органів та тканин в Україні, яка розпочала роботу 1 січня 2021 року. Авторка підкреслює важливість цієї системи в мінімізації людського чинника та автоматизації процесів відбору пар «донор – реципієнт», що сприяє

підвищенню прозорості та ефективності трансплантацій. Особливо вагомими є її пропозиції щодо вдосконалення постанови Кабінету Міністрів України № 1366, що визначає порядок функціонування системи.

Надія Іванівна акцентує увагу на необхідності посилення заходів із захисту персональних даних, інтеграції з іншими медичними системами та додаткової функціональності для логістики трансплантації, що є ключовими кроками до підвищення безпеки та ефективності роботи системи. Вона також звертає увагу на потребу регулярного аудиту системи й вдосконалення вимог до програмного та апаратного забезпечення, що є важливими аспектами для подальшої діджиталізації медичної сфери в Україні (стор. 160-163).

Заслуговує на високу оцінку глибокий аналіз міжнародних зобов'язань держав у контексті співпраці, зокрема на основі Декларації про принципи міжнародного права 1970 року. Надія Іванівна чітко окреслює, що міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю повинно відбуватися відповідно до основних принципів міжнародного права. Її акцентування уваги на необхідності гармонізації українського законодавства із міжнародними стандартами, такими як Конвенція Ради Європи та Директиви ЄС, є цінним внеском у розвиток правових механізмів для протидії контрабанді трансплантаційних органів. (стор. 180-183).

У контексті дослідження позитивних практик зарубіжних держав варто відзначити висновки дисертантки щодо ефективності багаторівневої системи Сполучених Штатів Америки в боротьбі з контрабандою трансплантаційних органів та анатомічних матеріалів. Особливо цінним є висвітлення жорсткого законодавчого регулювання, яке встановлює кримінальну відповідальність за торгівлю органами, а також діяльність міжвідомчих органів і міжнародну співпрацю. Дисертантка слушно підкреслює, що деякі з цих заходів вже починають впроваджуватись в Україні або можуть бути запозичені, такі як посилення законодавства, створення координаційних рад, навчальні програми

для працівників медичних і правоохоронних органів та активізація міжнародної співпраці (стор. 208-210).

Значення для науки і практики отриманих результатів. Сформульовані й обґрунтовані в дисертації висновки та положення можуть бути використані в практичній діяльності, науково-дослідній сфері – положення та висновки дисертації є основою для розробки подальших напрямів протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини. Крім того, результати дослідження були використанні і для освітнього процесу.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Ознайомлення зі змістом дисертації дає підставу для твердження, що вона характеризується логічним і чітким змістовим наповненням, науково коректними та переконливими висновками. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Перший розділ дисертації присвячений глибокому аналізу сучасних наукових досліджень і методів запобігання контрабанді трансплантаційних органів. Висвітлюються ключові аспекти існуючих підходів до боротьби з цим видом злочинної діяльності, зокрема враховується вплив соціальних та законодавчих змін на динаміку злочинів. Авторка надає детальне визначення контрабанди органів, виділяє її специфічні ознаки, що полегшують ідентифікацію цього виду злочинів. Окремо розглядаються форми прояву контрабанди та шляхи їх виявлення на різних етапах злочинної діяльності.

У другому розділі дисертації досліджується глобальний контекст контрабанди трансплантаційних органів, що включає аналіз міжнародних статистичних даних та тенденцій. Окрема увага приділяється специфіці контрабанди органів в Україні, з детальним розглядом конкретних прикладів таких злочинів, їх масштабів та впливу на українське суспільство. У цьому контексті визначаються ключові мотиви осіб, які займаються контрабандою

органів, а також досліджується питання щодо формування типології злочинців, що дозволяє краще розуміти природу злочинної діяльності у цій сфері.

Третій розділ зосереджує увагу на законодавчих ініціативах, спрямованих на посилення боротьби з контрабандою органів, із наголосом на необхідності вдосконалення національної нормативно-правової бази. Розглядаються можливі шляхи імплементації міжнародного досвіду, зокрема адаптація ефективних моделей протидії контрабанді органів до українських умов. Авторка також аналізує механізми міжнародної співпраці, що передбачають обмін інформацією між державами та координацію дій правоохоронних і медичних установ на міжнародному рівні, що є критично важливим для протидії транснаціональній злочинності.

Анотація містить стисле викладення основних положень дисертаційного дослідження і подається українською та англійською мовами.

Позитивно слід відмітити кількість наукових публікацій авторки та апробацію результатів дисертаційного дослідження. Результати дисертації висвітлено у 8 авторських публікаціях, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях України категорії «Б» та 3 тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Академічна доброчесність. Під час вивчення тексту дисертаційного дослідження та наукових праць Субот Надії Іванівни фактів порушення академічної доброчесності не було встановлено, саме тому можна зробити висновок, що дисертація на тему «Кримінологічні засади протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини» є оригінальним науковим дослідженням.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи дисертацію Субот Надії Іванівни, слід звернути увагу на деякі спірні, дискусійні положення і висловити окремі зауваження, як підґрунтя для обговорення під час захисту:

1. Аналізуючи еволюцію злочинності у сфері контрабанди трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини (підрозділ 1.2) авторка недостатньо розкриває причини та наслідки незаконної торгівлі органами в історичному контексті.

2. Характеризуючи детермінанти злочинності у сфері трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини, авторка зазначає «Ще однією детермінантною злочинності у сфері контрабанди трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини є соціокультурні уявлення та практики, пов'язані зі смертю, трансплантаціями та медичною допомогою» (стор. 112-113). Водночас текст дисертації недостатньо розкриває конкретні приклади та дані, які б ілюстрували, як соціокультурні уявлення та практики впливають на контрабанду трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів. Також не вистачає конкретних рекомендацій щодо того, як можна використовувати розуміння цих соціокультурних детермінантів для розробки ефективних стратегій боротьби з незаконною торгівлею органами.

3. У дисертації (стор. 132) авторка зазначає «На нашу думку, у випадку контрабанди трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини можна сказати, що це кримінальне правопорушення вимагає попереднього планування, спеціалізованого знання та доступу до відповідних ресурсів. Тому, в більшості випадків, особи, які займаються такою контрабандою, не можуть бути розглянуті як випадково-ситуативні злочинці. Однак, разом із тим можливі ситуації, коли особа може вчинити контрабанду анатомічних матеріалів в результаті спонтанної ситуації, наприклад, під впливом емоцій або зовнішніх обставин. Проте, ці випадки вважаються винятковими і не характеризують загальний образ осіб, які займаються таким видом злочинності». На мою думку, теза про те, що «можливі ситуації, коли особа може вчинити контрабанду анатомічних матеріалів в результаті спонтанної ситуації, наприклад, під впливом емоцій або зовнішніх обставин» потребує додаткової аргументації.

4. Дисертантка на стор. 153-154 дослідження зазначає, що у «контексті вдосконалення національного підходу до протидії контрабанді трансплантаційних органів та анатомічних матеріалів важливим завданням стає саме координація зусиль у цій важливій сфері». Саме тому авторка пропонує створити новий центральний орган виконавчої влади: Національне агентство з протидії контрабанді трансплантаційних органів та анатомічних матеріалів (НАПКТОАМ). Однак, відкритим лишається питання щодо необхідності створення нового центрального органу виконавчої влади в цілому, а особливо в умовах воєнного стану.

5. У дисертації авторка вказує, що «В умовах сучасних реалій України під час проведення заходів важливо враховувати умови воєнного стану. Тому доцільним також є розробка та поширення інформації про донорство в умовах надзвичайних ситуацій та конфліктів. А відтак проведення тренінгів для медичних працівників з підготовки до роботи в умовах збройних конфліктів та готовності до трансплантаційних операцій у складних умовах. Днем проведення заходів може бути обрано дні знаменних подій, наприклад, Всесвітній день донора органів та Всесвітній день здоров'я, щоб максимально привернути увагу громадськості та медіа» (стор. 172). Однак, така пропозиція виглядає сумнівно через обмеженість і не системність її застосування.

Разом з тим, не дивлячись на висловлені зауваження, які мають здебільшого дискусійний характер, є підстави вважати, що дисертація Субот Надії Іванівни на тему «Кримінологічні засади протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини» носить характер самостійної, достатньо кваліфікованої наукової праці, в якій отримано нові результати у дослідженні ключових засад протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини. Дисертація містить раніше не представлені положення, отримані авторкою особисто. Дисертація має відповідну наукову цінність і містить важливі положення для подальшого розвитку та вдосконалення чинного законодавства

України у сфері протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини.

Викладене дозволяє зробити загальний висновок про те, що дисертаційне дослідження на тему «Кримінологічні засади протидії контрабанді трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її авторка – Субот Надія Іванівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

ОФЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

докторка юридичних наук, професорка
завідувачка кафедри адміністративного
права та судочинства Західноукраїнського
національного університету

Мар'яна КРАВЧУК



Мар'яна КРАВЧУК
Анна Євченко
ЗАГАЛЬНОГО ВІДДІЛУ